

Չը զիտեմ յայտնի է ըսթերցողիր, որ առկա-
ծառերը այժմ մեծ գեր են խաղում այցեգործու-
թեան մէջ։ Եւրօպայում չը կայ այժմ նոր շի-
նուած տուն որ չունենայ իրեն մօտ մի փոքրիկ
պարտէզ, այդ պարտէզների մէջ անկուած են ըստ
մհծի մասին աաղածաւեր, ըստ որում ինչպէս
յայտնի է, այդ ծառերը ամառ ձմեռ կանաչ մնա-
լով, ամենագեղեցիկ զարդարանք են պարտէզին
այս պատճառաւ ահա շատ պարտիզաններ աս-
ղածաւերի դարձանելը արել են իրենց հայր
զլիաւոր պարապմունք։ Զանդէսի մէջ առաջին
տեղը բանել էին Զամբուրգի և Անտվերպէնի աս-
զածաւերը։ Նոքա ներկայացնում էին զանազան
երկրաշափական մարմինների ձեեր, ինչպէս բուր-
գեր, կրուտաներ, գնաեր և այլն, առաւել աչքի էին
զարդում եղենիները իբրանց ճիւղերի կանոնա-
ւորութեամբ։ Զարդարանքների մէջ երեելի էին
Կեօնին մօտ Շերֆի գործարանի կաւեղէն ար-
ձահները, որոնց շատ դժուար կարելի էր զանա-
զանել գաճից (ՐԱՊԵՑ) շինուած այդ տեսակ բա-
ներից։ — Ներկայացնողների մէջ 150 ֆրանսիա-
յից էին, 75 Ալւարո-Ռևնդալիայից, 60 Բելգիայից,
60 Հոլլանդիայից, 40 Անգլիայից, 13 Ամերիկա-
յից, 7 Իտալիայից, 4 Ռուսաստանից, 4 Դա-
նիայից, 3 Յունաստանից, 1 Սպանիայից, և 1
Եղիպտոսից։ **)

8

անոնք էզ, որ ես

զիտէք, որ սասակսորս զուրդ ո՞ւ
լուրերից։ Եւ այս ոչ թէ այնու
այստեղ—Փարիզում այդպիսի բան
ոչ թէ այնու համար, որ ձեզ հար-
սութանալ երթակական քաղաքա-
հան։—Ըստհակառակից, այստեղ է քա-
հարանութիւնների բունը, Փարիզն է
ու գիտութիւնների մոծ ամփիթէա-
լիցի, մեզ հարկաւոր է ծանօթու-
թ պոլիտիկայի մասին, կրթուել քա-
էս, մեզ էլ է հարկաւոր քննել, տեսնել
երի հասարակական կեանքի պայ-
զ ևս հարկաւոր է հետեւ կրթուած

Բայց ես չուզեցի և չնմ ուզում խօսմը ծով ուս
պօլիտիկայի մասին, բայց ես չուզեցի և չնմ ուզում
խօսել ձեզ հետ Ֆրանսիայի այժմեան կառավա-
րութեան գործի վրա։ Ես չը սիրեցի զբաղեցնել
ձեզ մի ոք և է նախարարի, պաշտօնեայի կամ ազ-
գային ժողովի անդամի յետազէմ միաւումներով,
կարծիքներով ու կատարած կամ կատարելու գոր-
ծերով։ Ես չը սիրեցի հաղորդել ձեզ զանազան
լրագրների արտայայտած մտքերը պօլիտիկայի այս
կամ այն հարցի մասին։

Սորանով ևս չեմ ուզում ասել՝ թէ մենք զըս-
կուած պիտի լինենք կրիտիկայից, այս չէ նշա-
նակում, որ մենք չը պիտի զբաղուենք ժամանա-
կակից թէ քաղաքական և թէ հասարակական
կեանքի փոփոխութիւններով, չարժումներով.—

Ոչ և ընդհակառակը։
Բայց Բնչ ասեմ։ Եթէ մենք ականջ դնենք, լը-
սենք Ֆրանսիայի այժմեան կառավարութեան
մարդկանց, ոչ թէ դէպի առաջադիմութիւն, դէպի
մի առելի նոր կեանք պիտի դիմենք, այլ հակա-
ռակ։ Եթէ մենք Ֆրանսիայի ներկայ ներքին-նա-
խառապ ա. Բիւֆեի երեսին նայենք ոչ թէ հան-

լիարար պ. բրւժի սրանը ու այս ք ոչ թշ
բապետութեան աւելի պինդ հաստատելու ար-
տայայտութեան նշան կը տեսնենք, այլ ողորմելի
երեխայ Նապօլէօն ԻՎ-ի կործանեալ գահի վրա
բարձրանալու ցանկութեան ժպիտը կը նշմարենք,
Նթէ մինք ազգային ժողովի բօնապարտիստ ան-
դամին կամ սորա համակից բազէնի նման զին-

*) Պառւզները բերուած էին մեծ քանակու-
ամբ և ծախսվում էին հանդէսի տեղը, ի հարկէ

բաւական բարձր գնով։

որ—գեներալներին հետևենք, շտափով կը տեսնենք
Ապօլօն Առ-ի սուրբ ձեռքով կատարածի նը-
ւան մի տմարդ պետական հարուած, ուրեմն և
ետաղիմական յեղափոխութիւն։ Իսկ եթէ սպի-
տակ միապետական մարդկանց, Շամբօրի համա-
կացների ցանկութեանը ակնարկենք, կը տեսնենք
Ֆրանսիայում մի թագաւորութիւն, համարեան
սահմանադրական, հին բանակալական և սորա հետ
այն թշուառութիւնները, որոնցից այնքան ոյժ
թափկելոց յետոյ՝ ազատուեցաւ Ֆրանսիան։ Բա-
ւական չէ այս, — իսպանիայում կը տեսնենք ազ-

գոյին արիւնի մէջ ձեռքեր թաթաւող և եղբայր եղբօրից բաժանող Դօն-կարլօսի սև գանձ, Հռոմում անսխալական հրէշի թշուառ քաղաքականութիւնը, և վերջապէս հանդցրած, սառած կը տեսնենք Գերմանիայում այն կրակ դառած, տաքացրած երկաթը (Բիսմարկ), որ եզուիս—պապական ատամներով կծած, թունաւորված վերքերը այրում ողաղում է... Մի խօսքով առաջ դիմելու փոխանակ յետ կերթանք մօտ հարիւր տարի՝ ուրեմն և անցնելով մեծ յեղափոխութեան պաշտելի թուականից էլ կը մօտենանք միջին դարերի վիրջին ժամանակներին։ Առաջադիմութիւն չի լինի, ապա Բնչ կը լինի, Անպէս չէ։

Բարեբախտաբար այսպիսի յետադէմ ցանկութիւն ունեցողները բազմութիւն չեն կազմում, բարեբախտաբար այսպիսի ստոր ձգտումներ ունեցողները մի քանի անհատներ են. գուցէ և մի ամբողջ կառավարութիւն, բայց յայտնի է, որ կառավարութիւնը ժողովրդի գէմ, իր սրբազն իրաւունքները ճանաչող և պաշտպանող ժողովրդի գէմ, ոչինչ չէ կարող անել. —Ֆրանսիան այսպիսի ժողովուրդ ունի, —բարեբախտաբար տեսնում ենք, որ զիտութիւնը հետզհետէ հալածելով խաւարը իր ճառագայթներով լուսաւորում է ամեն գործ, ամեն բան։ Գիտենք որ կրթուած Երոպան

միշտ առաջ է զիմում, գիտենք որ անտանելի է ժողովրդին, ազգին, երկրին, որ և իցէ բանակալութիւն, անպայման, կուրօքէն հնազանդութիւն, բանի նուաճութիւն։ Այսպիսի կեանք տեսնելու համար պէտք էր գնալ Պարսկաստան կամ սորա նման մի այլ երկիր, բայց ոչ թէ Ֆրանսիա, որի կատարած վսեմ յեղափոխութեան հետ ոչ մի գործ չէ կարող հաւասարուել, որի առաջ դիմելը յայտնի է, որ կրթուած է քաղաքականապէս և ուր կայ հասարակական առողջ կարծիք ու ազնիւ կհանք։ Իսկ եթէ կառավարութեան մարդիկը ցոյց են տալի յետաղիմութիւն, փոյթ չէ. այս շատ կարծ ժամանակաւոր բան է Ֆրանսիայում։ Հեռու չը գնանք, ունոյն իսկ այժմեան նախարարութիւնը, այ Բիւֆէի նախարարութիւնը, բարոյապէս արգէն ընկել է։

Ես ասեցի չեմ ուզում խօսել պոլիտիկայի վրա քայց գրիչս նրան էլ կպաւ։ Ոչ, ոչ չեմ ուզում զբաղուել իմ նամակներում եւրոպական ներկայ քաղաքականութեամբ։ Կրկնում եմ՝ այս չէ նշանակում որ գուք էլ չը պիտի հետաքրքրուեք,

չը պիտի պարագեք նորանով, Քաւ լիցի, Սակայն,
միթէ մի մարդ ամեն բանի վրա պիտի խօսի:
Միթէ չը գիտէք, որ ամեն բան պէտք է բաժա-
նել ուրիշի հետ՝ լինի այս ուրախութիւն, արտառու-
թիւն և մանաւանդ աշխատանք: Մի օր ասեցի և
այսօր էլ կը կրկնեմ՝ բաժանենք աշխատանքը...
իւրաքանչիւրը բացի իր պարտաւորութիւնից, եթէ
կարող է, թող օգնէ աշխատանքի միւս բաժա-
նակցին, ով զրից ձեռից վեր է զցել թող նորից
վերցնի, իսկ ով բահը կորցրել է, թող փնտոէ,

Աչքի առջեւ ունենալով այս բնական ու ինքն իրան գովիճի սխտէմը և նայելով հանգամանքներին, ձեզ համար միշտ ընդհանուր հասարակական

յօդուածներ ուզարկեցի, մանաւանդ հայոց մասին։ Իսկ քաղաքական, խտակ պօլիտիկական խնդիրները, լուրերը թողեցի և դարձեալ թողնում եմ ինձանից աւելի հմտւներին։ Այս անգամ թէս շատ երկարացրի խօսքս, բայց այնու ամենայնիւ չեմ հեռանում իմ ընտրած պրօդրամից, այս հետեւելով խօստունքիս ուզում եմ երկու խօսք ասել Փարիզի կեանքի մասին։

Ահա գործի էռթիւնը. — Մի երկու կամ երեք
ամիս սորանից առաջ Փարիզի քաղաքային վար-
չութեան անդամներից մէկը վախճանուել էր
Ֆրանսիայի այժմեան կառավարութիւնը, որ սի-
րում է, աշխատում է ամեն մի ընտրութիւն, ամեն
մի վարչական կամ կառավարչական գործերի փո-
փոխութիւն հանդարտ կերպով կատարել յօդուա-

Այս մասնաւոր ընտրութիւնը պատկանում էր Յօրբոն համալսարանի թաղին։ Սօրբօնի թաղը, որ լաթինական թաղ էլ է ասվում, որպէս կա-
մոլիկան աւանդութիւնների քաղաքամաս՝ շա-
ռուի կարծիքով կղերական ձգութիւններ պիտի ու-
նենար։ — Այս կասկածանքը չը փերաբերէ գուք
ուսանողերին, դուք սոցա արդէն
ճանաչում էք, Եթէ ուսանողները բոլորը միասին
քուէարկող լինէին՝ սոքա զիտեն ինչպիսի մարդ
կընտրէին և կուղարկէին քաղաքային խորհրդի
մէջ մասնակցելու, բայց սրանք չեն գժրադարար,
այլ թաղիս միւս բնակիչները։ — Սակայն ահա եր-
րորդ անգամն է, որ կղերական կարծուած քա-
ղաքամասը բացարձակապէս հակառակն է ցոյց
տալի։ Բաւական չէ այս յետաղիմական մի կան-
դիդատ էլ չը համարձակուեցաւ երեալ այս մաս-
նաւոր ընտրութեան ժամանակ։

տրեկուն իր ներկայացուցիչներին՝ հաւատացէք, որ
նա յետադէմ, անպիտան և մանաւանդ վկասա-
կար մարդ չի ընտրիլ թէ քաղաքային, թէ
հասարակական և թէ քաղաքական գործերը
վարելու, նա ընտրութիւններով ևս կրթուել է։
Բայց ինչ անես, որ Նապօլէօն ԱՊ-ի նման
պետական հարուածներ տւող և Փարիզի փողոց-
ներում թնդանօթներով ազգայիններին սպանող
մարդիկ չեն պակասում, որոնք յետոյ աշխարհի
աչքում շատ ստոր չերեալու համար կարողանուեմ
են կաշառով, քսու եղութաններով կամ եթէ ոչ
ժանդարմեններով, զինտորներով եօթը միլիոն ձայն
հաւաքել . . . Սակայն շարունակինք մեր մամնաւոր,
թաղական ընտրութեան պատմութիւնը։

Կառավարութեան հրամանը պաշտօնական լրա-
գրում տպուելուն պէս, յիշեալ թաղի հանրապե-
տական յանձնաժողովը ներկայացրեց ընտրու-

քուէարկողներին ու ամբողջ Փարիզի հասարակութեանը իր կանդիդատին և նշանակեց ազատ ժամանակ՝ երթ պ. կանդիդատը բոլոր ընտրողների առջև հրապարակապէս պէտք է յայտնէր իր համոզմունքները, կարծիքները ու ապագայ ասպարէզում պաշտպանելու ընդհանուր շահերը։ Խսկ տեղիս լրագրներում թէ մինչև ընտրութեան օրը և թէ ընտրութենից յետոյ կարելի էր կարդալ նորա հասարակական գործունէութեան մասին յօդուածներ, տեղեկութիւններ, — Աւելորդ է ասել, որ յետադիմական թերթերը վատարանում էին, — ինչպէս երեսցաւ պ. կանդիդատը հանրապետութեան նախկին ոստիկաններից մէկն է եղել, և դրանից առաջ իր հայրէնի քաղաքի՝ Ստրավուրգի քաղաքագլուխ, ուրիմն և աղջասցի։

Ցանձնաժողովի նշանակած ժամանակը երեկոներ էին, Պ. Էնգէլհարդ—կանդիդատը իր ընտրողների առջև երեք անգամ խօսեց, ասեց և լսեց,

Հոեց եմ ասում, որովհիտե քուէարկողներից շատերը գործ էին զալի և խօսում էին հասկացնելու կանգիգատին և հասարակութեանը իրանց միտքը, կարծիքը, կանգիգատը սոցա պատասխանում էր և բաւականացնում, որին իսկոյն հետեւում էին ծափանարութիւններ, Ես ես բաղդ ունեցայ ներկայ գտնուելու վերջին հաւաքման երեկոյեան, Մօտ երկու հազար հոգի ժողովեցան միմէծ սպանում, Երեսելի Լուի Բլանը նախագահ ընտրուեցաւ այն երեկոյեան, Աւելորդ եմ համարում պատմել ժողովրդի յափշտակութիւնը Լուի Բլանի վրա, — Ամեն կողմից ողբեցէ հանրապետութիւն, կեցցէ Լուի Բլան, « Էր լովում, — Միայն երկու խօսք ասենք այն նշանաւոր ճառի մասին, որ հոչակաւոր սօցիալիստ մարզը խօսեց մանաւանդ կղերական խաւարի դէմ, որ զիխաւոր թշնամի է համարում նա ժամանակակից հասարա-

Չարունակելով իր ճառը երևելի ճարտասանը՝
ասեց և սիլլաբուսի վրա, որով անսիմալականը
անէք է թափում ժամանակիս ոգուն և քաղա-
քակրթութեանը։ Գնաց հասաւ մինչեւ մարդկանց
սրբւով ծարաւ ինկվիզիցիային և պատմական
իաստերով ցոյց տուից, թէ որքան թշրւառ էին
այն կառավարութիւնները, որոնք կաթօլիկ եկե-
ղեցու գերի էին դառել և թէ որքան ոյժ թափե-
յին աղջերը, մանաւանդ անզվիցիք պապական
երդից—եկեղեցուց աղատուելու համար։

Եւ հասկացնելու նպատակով թէ զատողութիւնն
ու բանականութիւնը մեզ տուած են ոչ թէ սեղ-
մելու, ճնշելու եկեղեցով կամ ուրիշ բանով, այլ
որպէս ճղագ մեր ճանապարհը լուսաւորելու հա-
մար, աւելացրեց Փրանսիական հոչակուած հեղի-
նակ—Դիլդրօյի հետեւալ խօսքերը։ — «Մի օր ես մի
մութ անտառի մէջ էի։ Զեռքիս մի փոքրիկ լապ-
տերը ունեի բանած ինձ անվտանգ առաջնորդե-
լու համար։ Մի աստուածաբան եկաւ մօտիցաւ
ինձ և ասաւ՝ բարեկամ հանգցրու այդ քո լապ-
տերը, դու աւելի պայծառ կը տեսնեմ»։ Զը հանդ-
ցնենք, ասում է պ, լուի Բլանը մեր ճրագը։ Ու-
շաղրութիւն չը դարձնենք այն աստուածաբանին։
Թողնենք մութը, մարախուզը նրանց, որոնք կա-
մենում են հաւատալ և անպատճառ հաւատացնեի
թէ խաւարն է որ տանում է գէպի լոյսը։

զիշատ պ. Ընդէւաբուր ընտրուեցաւ քաղաքային
վարչութեան անդամ:

卷之三

卷之三

Ex unguibus leonem, ex auribus asinum^u аստումէ
լատինական առակը, այսինքն առ իւծին ճան-
կերից ենք ճանաշում, իսկ իշխն ականջներից։
Վաղարշապատի կղերական նամակագիրը «Մեղա-
Հայաստանի» մէջ Ս. Եղմիածնի մօտի զիւղի բնա-
կիչների լուսերական դառնալու մեղքը զցումէ
և Մշակի վրա։ Թեթիւամիտա «Մեղուն» էլ իր սո-
վորականին համեմատ մի անմիտ առաջնորդող
յօդքած է նուիրում այդ հարցին, —և հէնց այդ
կէտում համաձայն վում է նամակագրի
հետ։ Մենք ձեզ կառաջարկէինք «Մեղուն» իրմ-
բազումիւն և «Մեղուն» յարգելի թղթակից մի
շատ հետաքրքիր հարց վճռելու համար՝ ինչիցն է
որ մեր հոգեւորականութեան կենտրօնից աւելի
հեռու տեղերում զտնվող հայերը աւելի հաստատ
են իրանց մայր եկեղեցուն, քան թէ Ս. Եղմիածնի
մօտերքին։ Վճռեցք, ինդրում, այդ խնդիրը...
Բայց չը մօռանաք ևս, որ այդ ձեզ մօտի հաւա-
տիփոխ ժողովուրդը ձեզ ամենքիդ շատ լաւ է
ճանաչում...»

Պ. Պետ. Սիմօնեանցին
Զեր ռՄկղուլին 42 համարի մէջ զրածի դէմ
պէտք է ասենք, որ քանի գնում ենք աւելի և
աւելի զարմանում ենք ձեր վայր ի վերոյ զրված-
ներին, որովհետեւ փոխանակ ցրելու մեր ասած-
ները, եթէ սուտ են, դուք էլի հարցից հեռանում
էք, կոչելով մեր զրվածները տղայական անձնա-
գովութիւն, երբ որ մենք այն բալորը ասել էինք
միայն ձեր անձունի մեր դէմ զրվածքից հարկա-
դրած, որ ընթերցողը կարողանայ համոզվել դուք
մեղ հետ համեմատվելու տեղիք չունիք, թէ մենք
ձեզ հետ Առաջուց էլ իմ հրւանդութեան ժամա-
նակը, անցեալ համարներումն էլ անամօթաբար
աղքատաց հարիւր հաղարներ բարձեցիք ինձ վրա
եմ եռու կուտական եղան ու առ կուտակի ու

իմ եղբօր կտակաւ, երբ որ գուք այս կտակի ոչ
զօրութիւնը գիտէք և ոչ թէ զօրծի ընթացքը
որով շուտով կամաշացնենք ձեզ, վերջին ան-
գամն էլ այս գումարը միլիոններ լինեցիք հա-
րիւր տարից յետոյ, շուտով բիլիոններ և տրի-
լիոններ և այն կը շնչէք, ինչ կայ, ձեզ համար միացն
հարկաւոր է «Սկզբուխ» թիրթերը լինել, կրքերը
առաջ տանել և սրան նրան գովասանել և պահպանե-
և ոչ թէ գործին ծառայելո Աշուղի երգերը որ կը
հատնին, ասած է, նէլնիմ, նէլնիմ կը կանչէ
Մհնք բոլորովին համածայն ենք ձեզ հետ այն
մասին, որ երբ օծի գլուխը ցաւում է, ճանապարհու-
է դուրս գալիս—և անլախ անցկենողը ջարդում է
նրա զլուխը, ինչպէս ջարդեցինք մենք ձեզ «Մը-
շակ» լրագրի երկու համարներումը և դուք ո-
մէկի գէմ խօսք չունեցաք ասելու, զիտենալով որ
մեր ասածները բոլորն էլ ծշմարիտ են, և ինչ ասէք
նորիցս կը հերքենք նոր նոր փաստեր առաջ թե-
րելով: Միլթիադի անդ Թեմիստոկլ ուղղելու հա-
մար չնորհակալ ենք, որովհետեւ մենք յետազա-
«Մշակին համարումը կամնում էինք զրիլ ոչ թէ
այս մասին, որովհետեւ իրա ժամանակը չը հա-
սանը ուղղուելու, աս և յիշել որ մեր ասածներում

